

Гладкий В.*

КВАЛІФІКАЦІЯ ГОЛОДОМОРУ, ЯК ЗЛОЧИНУ ГЕНОЦИДУ ПРОТИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

The present article is dedicated to the research of the sharp problem of Famine as terrible Genocide of Ukrainian Nation. The author analyses the origins, events and consequences of this crime of Soviet Regime and proves that the Famine of 1932-1933 constituted itself full scale Genocide of Ukrainians in the Soviet Union.

Геноцид проти Української нації відбувався, за визначенням «батька» Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього Рафаеля Лемкіна (Rafael Lemkin), в чотири етапи:

1. Винищення інтелігенції;
2. Знищення Церкви та духовництва;
3. Штучний голод;
4. Депортації та заселення українських земель іноземцями [1].

Такий метод поетапного і різностороннього знищення Української нації Р. Лемкін вбачав в тому, що «Українське населення є дуже вразливе до расового вбивства його вибраних частин, тому комуністична тактика не наслідувала взірця німецьких нападів проти євреїв. Українська нація є надто багатолюдна, щоб можна було її цілковито знищити ефективним способом» [2]. Варто звернути увагу на те, що кожен етап сталінського геноциду проти Української нації, окремо має в собі склад злочину геноциду. Однак, саме третій етап геноцидної політики СРСР в науковому колі є найбільш дискусійним, відносно відповідності ЮСЗ геноциду. Тому, як сама Загальна декларація прав людини в ч. 2 ст. 11 забороняє засудження особи за діяння, які не були на час їх вчинення злочином. Однак, Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, ч. 2 ст. 7 Конвенції про захист прав людини та основних свобод, Конвенція про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів, не вважають протиріччям своїх норм з нормою Загальної декларації, що дає підстави кваліфікувати Great Famine, як злочин геноциду.

У Надзвичайного і повноважного посла України д.ю.н. проф. Володимира Василенка на радянську політику хлібозаготівель, як метод реалізації геноциду, існує досить специфічна точка зору. Проводячи паралель з причинами Голодомору (Golodomor) та Голокосту (Holokost) політику хлібозаготівель професор називає «фактичним прикриттям справжніх мотивів злочину». Навіть у фашистській Німеччині, на думку В. Василенка, «де існувала офіційно схвалена расистська доктрина, геноцидна акція проти євреїв відбувалася під прикриттям евфемізму «остаточне вирішення єврейського питання». [...] планування надмірного вилучення в селян виробленої ними сільгосппродукції є рівнозначним плануванню Голодомору. Таким чином, можна стверджувати: план винищення українських селян був замаскований під надмірні плани хлібозаготівель» [3].

* студент II курсу Юридичного факультету Міжнародного Соломонова університету. Науковий керівник: доц. Вінгловська О.І.

Об'єкт геноциду

Виходячи з того принципу, що безпосереднім об'єктом геноциду є безпека людства, а додатковими обов'язковими безпосередніми об'єктами також виступають життя, здоров'я та воля членів національних (від англ. nation – в розумінні «політична нація»), етнічних, расових чи релігійних груп, [4] потрібно довести, що об'єкт геноциду є об'єктом Голодомору, що впливає з відповідності потерпілої сторони.

Спрямованість Голодомору проти селянства серед наукових кіл істориків та юристів породжує дискусії щодо того, чи вірно відносити селян до тих груп, які захищає Конвенція про запобігання злочину геноциду. В п. 82 Судова Палата Міжнародного трибуналу по колишній Югославії 14 грудня 1999 р. Визнала той факт, що намір вчинені злочину геноциду може проявлятися в двох формах. «Він може проявлятися в бажанні винищення дуже великої кількості членів цієї групи, і в цьому випадку воно буде показувати собою намір знищити групу в масовому порядку. Разом з тим, він також може складатись з бажаного винищення частини цієї групи [тобто керівництва групи] наслідком чого може стати зникнення цієї групи як такої. Це буде наміром знищити групу «вибірково»» [5]. Варто зауважити, що селянство, за визначенням самого організатора геноциду Української нації, є рушійною силою народу [6] – тому у знищенні селянства доцільно вбачати винищення частини нації по через що неминуче відбулося б знищення нації у цілому.

Варто також зауважити, що сам Р. Лемкін Голодомор, як елемент геноциду проти Української нації, визначав як «класичний приклад радянського геноциду, його найдовший і найширший експеримент русифікації, а саме – винищення Української нації». [7] Тобто сам творець і теоретик поняття «геноцид» визнав Українську націю – потерпілою стороною, яка є тотожною потерпілою стороною злочину геноциду. Таким чином, Р. Лемкін, в своїй статті «Радянський геноцид в Україні» («Soviet Genocide in the Ukraine»), визнав те, що проти Української нації СРСР вчинило геноцид. Д-р Лемкін спростовував те, що політика винищення Й. Сталіна була направлена виключно на куркульство, як соціальний клас: «Метод, застосований в цій частині плану, не обмежувався якоюсь окремою групою. Потерпали всі – чоловіки, жінки, діти. [...] голод був потрібний радянській владі, отже, вона створила його «на замовлення», накладаючи надзвичайно високу зернову квоту як державний податок». Жертв Голодомору Р. Лемкін чітко визначав як потерпілу сторону від злочину геноциду, яка мала свою специфіку: «Звертаю увагу на факт, що не було спроб цілковитого знищення, подібного до німецького методу атаки на євреїв. Все-таки, якщо радянська програма буде цілком успішна, якщо інтелігенція, священики і селяни можуть бути викоріненні, Україна загинула б так само, як коли б було убито кожного українця, бо вона втратила б ту частину народу, яка зберігала і розвивала її культуру, її вірування, її спільні ідеї, які керували нею і дали їй душу, що, коротко кажучи, зробило її нацією, радше ніж масою людей». [8]

Об'єктивна сторона

Об'єктивну сторону злочину геноциду утворюють ті дії, які спрямовані на повне чи часткове знищення будь-якої з захищених Конвенцією по запобігання злочину геноциду груп. [9] Відштовхуючись від п. «с» ст. II Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, одним з таких елементів, який характерний для Голодомору, є сплановане створення для будь-якої групи таких життєвих умов, які розраховані на повне чи часткове їх фізичне винищення. Цей пункт включає у свій зміст умисне позбавлення ресурсів, що є необхідними для групи осіб (вода, продовольчі товари, одяг, житло, медичний огляд). Також, до цього пункту відноситься позбавлення засобів для підтримки життя, наприклад, можуть бути конфісковані врожай, їжа, насильницьке переселення чи висилка до пустелі, утримання в таборах, блокада, припинення постачання теплових ресурсів в холодну пору року.

Ця норма Конвенції має місце в політиці винищення Й. Сталіна відносно українців. Так з 22 жовтня 1932 р. Сталін надав комісіям В. Молотова і Л. Кагановича надзвичайні повноваження відносно України і Кубані, які ініціювали постанови ЦК КП(б)У від 18 та РНК УСРР від 20 листопада 1932 р. «Про заходи щодо посилення хлібозаготівель», якими ставилась вимога виконати план хлібозаготівель до 1 січня 1933 р. і створити насінневі фонди до 15 січня 1933 р., забороняли витратити натуральні фонди, утворені в колгоспах, які не розраховувалися з державою, наказували вилучати раніше розданий хліб та вводити штрафи *in natura* «порядком додаткового завдання з м'ясозаготівель у розмірі 15-місячної норми здавання даним колгоспом м'яса як усупільненої худоби, так і худоби колгоспників». [10] Райвиконкомам було надане право зараховувати до фонду хлібозаготівель всі натуральні фонди колгоспів. Колгоспи-боржники, які видавали аванси за відпрацьовані трудовні або для громадського харчування понад встановленої норми (15% від фактичного обмолоту), повинні були негайно організувати повернення «незаконно розданого хліба» з тим, щоб спрямувати його на виконання плану. [11] Партійна ж постанова до цього також долучала штраф *in natura* для колгоспів, «які незадовільно виконують план хлібозаготівель, стосовно колгоспників, що мають посіви зерна на присадибних землях, повністю зарахувати все одержане ними з присадибних ділянок зерно в залік натуральної видачі на трудовні з вилученням надлишку виданого хліба на виконання плану хлібозаготівель» [12], що посилено призвело до сильного голоду і голодної смерті десятків тисяч селян, про що заявляють багато дослідників цієї теми. [13] Власне на цій підставі, Голодомор, що був вчинений СРСР на території окупованої України, на думку д-ра Джеймса Е. Мейса (James E. Mace) згідно Міжнародного права є актом злочину геноциду. [14]

7 серпня 1932 р. ЦВК і РНК СРСР прийняли Постанову «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперації та про зміцнення громадської (соціалістичної) власності», [15] яка запам'яталась в історії під назвою «Закон про 5 колосків». Згідно з постановою за розкрадання колгоспного чи кооперативного майна передбачався розстріл із конфіскацією всього майна з можливістю заміни на термін ув'язнення не менше десяти років у випадку пом'якшувальних обставин. [16]

Для того, щоб змусити селян віддати хліб, радянська влада з 18 листопада 1932 р. застосувала показове покарання: села, які тривалий час не могли розрахуватися з державою, – ставили на так звану «чорну дошку». Це означало те, що в таких селах в покарання за саботаж закривались всі державні та кооперативні магазини, припинялись всілякого роду кредитування і впроваджувалось дочасне стягнення кредитів та інших фінансових зобов'язань, вилучались усі продуктові запаси і заборонявся пропуск продуктів в село, заборонялась торгівля взагалі та виїзду за межі села, які обгороджувались заборами і охоронялись активістами з народу. [17] В принципі, в цьому і міститься відмінна специфіка українського геноциду від інших визнаних геноцидів. Певна річ, що багато народів СРСР голодували, але «тільки в Україні застосовувалась політика «чорної списків» для того, щоб знищити максимальну кількість людей» [18]. Тому жахливий терор, який вчинив Й. Сталін проти інших народів, які перебували як і Український народ в окупації юридично, як зазначає д.ю.н. проф. В. Василенко правильно назвати винищенням, але не геноцидом. [19]

Тільки станом на 6 грудня 1932 р. постановою ВУЦВК і РНК УСРР поставили на «чорну дошку» шість сіл, місцеві органи влади – 51 село та 380 колгоспів. [20] Бертрам Д. Вольф (Bertram D. Wolfe) з цього приводу зазначав: «Селянство боролось за своє життя за допомогою мисливських плоскогубців та вил. Повстання охоплювали цілі регіони. Села були оточені та спустошенні [...] округи були позбавлені своїх запасів зерна і насіння, а потім заблоковані щоб ті селяни вмерли від голоду та чуми». [21] Закономірним є висновок, що Український народ гинув з голоду не тому, що в державі був дефіцит продоволь-

чих ресурсів, а тому, що держава розпорядилася цими ресурсами в такий спосіб, що частина громадян втратила до них доступ. Разом з цим, радянська влада конфіскувала у людей всі їхні продовольчі ресурси. Паралельно, використовуючи ситуацію, Й. Сталін звільнявся і від тих, хто на його думку міг нести собою загрозу в провадженні його нелюдської політики «виховання» українського селянина, що впливає з Постанові від 18 листопада 1932 р. [22]

Разом з цим, сталінська держава організувала блокаду сіл, щоб перешкодити селянам виїхати з України, відповідно директиві РНК СРСР і ЦК ВКП(б) про попередження масових виїздів голодуючих селян України та Кубані за продуктами, від 22 січня 1933 р., яку склав сам Й. Сталін. Наступним кроком для блокади і неминучості смерті «саботуючих хлібозаготівельні плани селян» було написання директивного листа ЦК КП(б)У та Раднаркому УРСР за підписом Хатаєвича і Чубаря всім обкомам партії та облвиконкомом. [23]

Таким чином, радянська влада створила для українського народу специфічні життєві умови, які були розраховані на часткове їх винищення:

1. Створенням нереальних планів хлібозаготівлі;
2. Блокування зерносховищ та вивезення хліба із колгоспних сховищ; [24]
3. Ігнорування канібалізму серед голодуючих; [25]
4. Заборона вживати хліб для селян в громадських місцях; [26]
5. Конфіскація хліба у приватних осіб та введення натуральних штрафів, та конфіскація усіх продовольчих товарів у громадян; [27]
6. Принцип «Чорної дошки» відносно українських сіл: [28]
  - блокада збройними загонами каральних органів СРСР;
  - вивезення продовольчих товарів з магазинів і складів;
  - насильствена реквізиція у селян продовольства та одягу;
  - заборона торгівлі (кооперативної та державної); [29]
  - заборона ввозу будь-яких продовольчих товарів;
  - припинення кредитування та поза строкове насильницьке повернення всіх кредитів та інших фінансових зобов'язань.
7. Позбавлення селян права мати паспорт громадянина СРСР;
8. Заборона селянам права виїзду за межі їх місця проживання (заборона продажу квитків селянам); [30]
9. Заборона листування та розповсюдження інформації, що стосується реального стану в період Голодомору;
10. Відмова Й. Сталіна від гуманітарної допомоги з боку Червоного хреста;
11. Сторона репресивного апарату т.зв. «судів трійок». [31]

Саме від такої геноцидної політики сталінського режиму винищення Української політичної нації (головним чином цілеспрямовано на український етнос) були викликані такі жахливі акти, як то трупоїдство, канібалізм, поїдання собак та котів. Майже за 500 днів, в Україні голодом, депортаціями та розстрілами було знищено біля 10000000 людей. [32] Весною 1933 р. в Україні від голоду вмирало 17 людей кожен хвилину, 1000 – кожен годину, майже 25 тис. – кожний день.

На думку Р. Лемкіна, дані імперські дії СРСР були логічними діями після «таких царських злочинів, як потоплення 10 тисяч кримських татар на наказ Катерини Великої, масові вбивства Івана Грозного при допомозі «відділів СС» – Оприччини, винищення царем Миколою I польських національних лідерів і українських католиків і низка єврейських погромів, які періодично плямували російську історію. Все це мало свої відповідники в межах Радянського Союзу – нищення інгерманландців [Ingerian nation], донських і кубанських козаків, республіки кримських татар, балтійських націй Литви, Естонії і Латвії.

В кожному випадку це вияв тривалої політики ліквідації неросійських народів шляхом усування вибраних частин суспільства». [33]

Суб'єктивна сторона

В листі до Л. Кагановича від 2 липня 1932 р. «вождь» наказував: «Зверніть серйозну увагу на Україну [...] застосуйте усі міри для того, щоб [...] ізолювати плаксивих та гнилих дипломатів і забезпечити справжньо-більшовицьке рішення [...]». [34] А вже в листі від 11 серпня 1932 р. Й. Сталін писав: «[...] Найголовніше сьогодні Україна. Справи на Україні гірше не може бути. Погано по партійній лінії. Говорять, що у двох областях України (здається в Київській та Дніпропетровській) Біля 50-ти райкомів висловились проти плану хлібозаготівель, визнав його нереальним. В інших райкомах ситуація, як стверджують, не краща. На що це схоже? Це не партія, а парламент, карикатура на парламент. [...] Вірно казав Ленін, що людина, що не має мужності піти в потрібний момент проти течії, – не може бути справжнім більшовицьким керівником. [...]

Якщо не візьмемось тепер ж за виправлення стану на Україні, Україну можемо втратити. [...]

Так далі продовжуватись не може.

Потрібно:

[...] г) Поставити собі за мету перетворити Україну в найкоротший строк в справжній форт СРСР, в дійсно зразкову республіку. грошей на це не жалкувати.

Без цих та подібних їм заходів (господарське та політичне зміцнення України, в першу чергу – її прикордонних районів та т.п.), повторюю – ми можемо втратити Україну». [35].

Література:

1. Lemkin R. Soviet Genocide in the Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukraine33.free.fr/web/article.php?id_article=184
2. Lemkin R. Soviet Genocide in the Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukraine33.free.fr/web/article.php?id_article=184
3. Василенко В., проф.. Голодомор 1932—1933 років в Україні правова оцінка. // «Дзеркало тижня» № 37 (716) 4 — 10 жовтня 2008 р. С. 12.
4. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України (2-е вид., перероб. та доп.) / За заг. Ред.. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. – К.: Дакор, 2008. – С. 1390.
5. ICTY Statute, Article 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.hrw.org/reports/2004/ij/icty/10.htm#_Тос62882961
6. Сталин И.. Вопросы ленинизма. Изд. 2-е, доп., М.-Л., 1930 – С. 129
7. Lemkin R. Soviet Genocide in the Ukraine. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukraine33.free.fr/web/article.php?id_article=184
8. Lemkin R. Soviet Genocide in the Ukraine. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukraine33.free.fr/web/article.php?id_article=184
9. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України (2-е вид., перероб. та доп.) / За заг. Ред.. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. – К.: Дакор, 2008. – С. 1390.
10. Голод 1932-1933 років на Україні. Документи і матеріали. – К.: 2007. – С.400.
11. Колективізація і голод на Україні 1929 – 1933. Збірник документів і матеріалів. – К.: 1992. – С.548 – 549.
12. Голод 1932-1933 років на Україні. Документи і матеріали. – К.: 2007. – С.391.
13. Воропай Олекса. В дев'ятому крузі. – Лондон, 1951; Найбільший злочин Кремля : Створений советською Москвою штучний голод в Україні. / У поряд. М. Вербицький. – Лондон, 1952; Свідчення про винищення Москвою українського селянства / Упо-

- ряд. Юр. Семенко. – Мюнхен, 1963; 33-й: Голод. Народна книга-меморіал / Упоряд. Володимир Маняк, Лідія Коваленко. – К., 1991; Безкровна війна: Книга свідчень / Упоряд. О. Міщенко – К., 1991; Мор: Книга буття України / Упоряд. Олесь Воля. – К., 1993; Голоси із 33-го (Голодомор на Кіровоградщині) / Упоряд. В. Бондар. – Кіровоград, 1993.
14. Holodomor – The Ukrainian Genocide 1932 – 1933 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://en.wikipedia.org/wiki/Democide>
  15. Важнейшие решения по сельскому хозяйству. —М., 1935.—С. 65—66
  16. Кульчицкий С. В.. Голодомор 1932-1933 рр. як геноцид: труднощі усвідомлення. – К.: 2008. – С. 200.
  17. Голод 1932—1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів.—К., 1991. – С. 256
  18. Ющенко В. Крупнейшая гуманитарная катастрофа. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/ru/news/12096.html?PrintVersion>
  19. Василенко В., проф.. Голодомор 1932—1933 років в Україні правова оцінка. // «Дзеркало тижня» № 37 (716) 4 — 10 жовтня 2008 р. С. 13.
  20. Захаров Є.. Висновок. Правова кваліфікація Голодомору 1932-1933 років в Україні та на Кубані як злочину проти людяності та геноциду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://khp.org.ua/index.php?id=1221206914>
  21. Wolfe, Bertram D.. Khrushchev and Stalin's Ghost. Praeger, New York, 1957, P. 165
  22. Голод 1932—1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів.—К., 1991. – С. 256.
  23. Директивний Лист ЦК КП(б)У та Раднаркому УСРР всім Обкомам Партії та Облвиконкомом «Про неприпустимість масових виїздів колгоспників та одноосібників за межі України», від 23 січня 1933 р. // ЦДАГО України – Ф.1.-Оп.16.- Спр.9.- Арк.115-116. Засвідчена копія. Машинопис.
  24. Лист ЦК КП(б)У Обкомам та Райкомам партії «Про вивезення в п'ятиденний строк всіх наявних фондів у рахунок хлібозаготівель», від 29 грудня 1932 р. // ПА ІІІ при ЦК Компартії України. Ф І Оп. 6 Спр. 238. Арк. 182; Голод 1932—1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів.—К., 1991.—С. 190.
  25. Голод 1932—1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів. – К., 1991. – С. 220 – 221.
  26. Постанова Укрколгоспцентру «Про заборону видавати хліб в громадському харчуванні», від 22 серпня 1932 р. // ПА ІІІ при ЦК Компартії України. Ф. І. Оп. 6. Спр. 237. Арк. 13.
  27. Інструкція Наркомюсту УСРР підлеглим установам на місцях «Про посилення репресій проти селян за невиконання хлібозаготівель в умовах голоду», від 9 листопада 1932 р. // ЦДАЖР України, ф. 24, оп. 13, спр. 81, арк. 31 зв — 33; Лист ЦК КП(б)У всім Секретарям Райкомів, Головам Райвиконкомів, Уповноваженим Обкомів «Про обов'язкове вивезення всіх наявних колгоспних фондів, у тому числі і посівного, в рахунок виконання плану хлібозаготівель», від 24 грудня 1932 р. // ПА ІІІ при ЦК Компартії України. Ф. І. Оп. 101. С. 1112. Арк. 184.
  28. Постанови Політбюро ЦК(б)У «Про заходи по посиленню хлібозаготівель», від 18 листопада 1932 р. // Голод 1932-1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів. Київ, Видавництво політичної літератури України, 1990 с.256
  29. Постанова політбюро ЦК КП(б)У «Про заходи по боротьбі з спекуляцією хлібом», від 9 серпня 1932 р. // ПА ІІІ при ЦК Компартії України. Ф.І.Он.С. Спр. 237. Арк. 14-10; Постанова політбюро ЦК КП(б)У «Про посилення допомоги в проведенні хлібозаго-

- тивель з боку органів юстиції», від 5 листопада 1932 р. // ПА ІІІ при ЦК Компартії України. Ф. 1. Оп. 6. Спр. 237. Арк. 177.
30. Директива ЦК ВКП(Б) и СНК СССР «О предотвращении массового выезда голодающих крестьян» от 22 января 1933 г. // Трагедія советской деревни. М.: 2001 Т.3. – С. 634 – 635; Директивний Лист ЦК КП(б)У та Раднаркому УСРР всім Обкомам Партії та Облвиконкомам «Про неприпустимість масових виїздів колгоспників та одноосібників за межі України», від 23 січня 1933 р. // ЦДАГО України – Ф.1.-Оп. 16. - Спр. 9.- Арк.115 – 116. Засвідчена копія. Машинопис.
31. Колективізація і голод на Україні, 1929 – 1933: Збірник документів і матеріалів. – К., 1992. – С. 551; Голод 1932-1933 років на Україні. Документи і матеріали. – К.: 2007. – С. 443.
32. Точного числа жертв Голодомору не відомо по тій причині, що сталінський режим ретельно приховував кількість жертв. В графі «причина смерті» замість причини «голод» вказувалось «не відомо». (Курман М. В. Сводный отчет о результатах обследования постановки учета естественного движения населения, произведенного сотрудниками ЦУНХУ, УНХУ УССР и Ивановского ОблУНХУ в марте 1934 г., 4 апреля 1934 г. // РГАЭ. Ф. 1562. Оп. 329. Д. 132. Л.56 – 66]).
33. Lemkin R. Soviet Genocide in the Ukraine. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukraine33.free.fr/web/article.php3?id_article=184
34. Й. Сталін – Л. Кагановичу, В. Молотову, 2 липня 1932 р. Сталин и Каганович. Переписка, 1931–1936 гг. – М., 2001. – С. 210.
35. РДАСП. – Ф.81.- Оп.3.- Спр.99.- Арк.146-151.